

ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA TUNÇ ÇAĞI'NDA ERBAA

In Consideration of Archaeologic Searches Erbaa in The Bronze Age

Hatice UYANIK

Arş. Gör. Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
hatice.yalcin@atauni.edu.tr

Öz

Orta Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Erbaa, Tokat ilinin önemli bir ilçesidir. İlçe toprakları, Karadeniz sahilleri ile İç Anadolu arasında geçit durumundadır. Aynı zamanda Doğu Anadolu Bölgesi'nden batıya doğru uzanan Erzurum-Erzincan-Amasya güzergâhında yer almaktadır. Stratejik konumunun yanı sıra ılıman bir iklime, bol akarsulara ve verimli bir ovaya sahip olan Erbaa, tüm bu özelliklerinden dolayı tarih boyunca önemli bir yerleşim merkezi olmuştur. En erken yerleşim izlerinin Kalkolitik Çağ'a ait olduğu bilinen Erbaa, Tunç Çağı'nda çok yoğun bir iskâna sahne olmuştur. Bunda, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik özelliklerinin yanı sıra, Kozlu antik bakır maden yatağının varlığı da etkili olmuştur. Horoztepe Mezarlığı kazılarında ortaya çıkarılan bakır-tunç eserlerin bolluğu, çeşitliliği ve orijinalliği bölgenin Tunç Çağı'nda metalürjik faaliyetler bakımından çok ileri bir konumda olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tunç Çağı, Horoztepe, Erbaa

Abstract

Erbaa, which is located in Middle Black Sea Region, is an important district of Tokat. The land of the district is a gate way between Black Sea beacher and Central Anatolia Region. Meanwhile, it is located in route of Erzurum-Erzincan-Amasya ranging from East Anatolian region to West. Besides its strategic position, it has also mild climate, lots of streams and a fertile plain, because of all these features, Erbaa has been an important centre of population during history. Erbaa, known that the earliest habitation tracks belongs to The Chalcolithic Period, had an intensive setting in The Bronze Age. For that, besides geopolitics and geostrategic features of the region, its having Kozlu ancient copper mineral deposit has been effective. In the digs of Horoztepe graveyard, the wealth of copper- bronze works, variety and originality have been shown that region had an improved position for metallurgic movements in The Bronze Age.

Keywords: The Bronze Age, Horoztepe, Erbaa

Erbaa, Orta Karadeniz Bölümü'nün iç kesiminde yer alan Tokat iline bağlı bir ilçedir. Doğudan Tokat'ın Niksar ilçesi, batıdan Amasya'nın Taşova ilçesi, kuzeyden Samsun'un Çarşamba İlçesi ile Ordu'nun Akkuş ilçesi, güneyden Tokat merkez ve güneybatıdan Tokat'ın Turhal ilçesi ile komşudur. Yüzölçümü 1111 km² olup, ilçe toprakları kısmen Tozanlı Irmağı olmak üzere özellikle Kelkit Irmağı boyundaki bir ova ile bunu çevreleyen dağlık alanları içine alır¹. (Harita 1) Erbaa, tarih öncesi çağlardan beri kullanılan ticari ve askeri yol güzergâhları² üzerinde bulunmaktadır. Bu durum, Erbaa'yı, jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli kılmıştır.

İlçenin kuzeyinde Canik Dağı içerisinde değerlendirilen Karınca Dağı, güneyinde Sakarat ve Boğalı Dağları, doğu ve batısında da bu dağların uzantıları yer almaktadır. Bu dağların ortalama yükseltileri 1000-1250 m arasında olup, Karadeniz Bölgesi ortalamasına göre oldukça düşüktür. İlçe merkezinin deniz seviyesinden yüksekliği ise 248 m'dir³.

Erbaa, yer altı ve yerüstü su kaynakları bakımından zengin bir bölgedir. Yerüstü su kaynaklarından en önemlileri ovanın can damarı olan Kelkit ve Tozanlı ırmaklarıdır.

Kelkit ırmağı, Niksar üzerinden Erbaa topraklarına girerek Erbaa Ovası'nı baştanbaşa kat ettikten sonra Boğazkesen (Kaleboğazı) denilen mevkiye Amasya'dan gelen Tozanlı ile birleşerek Yeşilırmak adını alır⁴. (Foto 1-2) Bunların yanı sıra Karakuş Çayı, İmbat Deresi, Keçeci Deresi, Tanoba Deresi de bölgeye hayat veren diğer akarsulardandır⁵.

Erbaa İlçesi, Karadeniz Bölgesi iklimi ile İç Anadolu Bölgesi iklimi arasında bir geçiş özelliğine sahiptir. Kuzey Anadolu'nun dağ silsilesi burada etkisini kaybettiğinden ve Yeşilırmak Havzası'nın batısında rutubetli

¹ <http://www.erbaa.gov.tr> 9.12.2014

² Antik dönem yol güzergâhlarını çalışan Munro tarafından Paryadres (Canik) Dağları'nın etekleri ile Kelkit'in sağ yanındaki düzlüğün arasından geçen, Eupatoria'dan (Erbaa), Kabeira'ya (Niksar) kadar uzanan bir yol tespit edilmiştir. Erbaa'nın üzerinde yer aldığı antik yollar hakkında geniş bilgi için bkz. MUNRO, J. A. R. 1901: "Roads in Pontus, Royal and Roman", The Journal of Hellenic Studies 21, 57.

³ GÜNGÖRDÜ, E. 2006: **Türkiye'nin Coğrafyası**, 403, Ankara.

⁴ KAPUSUZ, A.1994: **Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Tokat İlçelerimiz ve Bölgemiz**, 25, Ankara; ŞAHİN, C. 2002: **Türkiye Fiziki Coğrafyası**, 91, Ankara; <http://www.kelkithavzasikalkinmabirligi.gov.tr> 9.12.2014

⁵ YILMAZ, A.-ŞAHİN K.-ŞAHİN, M. H. 2013: "Depreme Bağlı Yeri Değiştirilen Bir Şehir: Erbaa, Tokat", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, Sayı 24, vol 6, 418.

rüzgârlara maruz kaldığından ılıman bir iklim görülmektedir. Bu sebeple kışlar yağışlı ve ılıktır.

İlçenin en önemli ovası, üzerine kurulduğu Erbaa Ovası'dır. Bir çöküntü ovası olan Erbaa Ovası, Kelkit Irmağı'nın Tepekışla önünde açıldığı yerden başlayıp, Kale Boğazı'na kadar devam eder. Doğu-batı doğrultusunda Kelkit Irmağı boyunca 32 km uzunluğa, kuzey-güney doğrultusunda ise 10 km genişliğe sahip elips biçimli bir ovadır⁶.

Erbaa Ovası, alüvyonlu toprakları ve yetiştirdiği ürünler ile kendisinden çok büyük olan ovalardan daha fazla bir verimliliğe sahiptir. Tokat ilinin bitkisel üretim değerinin % 25'i Erbaa'dan sağlanmaktadır. Bu nedenle Erbaa, hem Tokat hem de Türkiye tarım ekonomisinde ayrı bir yere sahiptir.

Denizden yüksekliği 195 m'ye kadar inen Erbaa Ovası'nda, turuncgiller dışında orta iklim kuşağı bitkilerinin hemen hemen tamamı yetiştirilebilmektedir. Ovada incir ve yabani zeytin ağaçları göze çarpar. Tütün, afyon, keten, üzüm, hububat, baklagiller, sebzeler, meyve çeşitleri üretilmektedir. Hatta ovada pamuk yetiştirmek imkân dâhilindedir.⁷

Eskiçağlarda da Erbaa Ovası'nın verimli bir ova özelliğine sahip olduğunu antik yazar Strabon şu sözlerle dile getirmektedir:

"...Sidene ve Themiskyra, Pharnakia'ya yakındır ve bunların üst tarafında Pontos'un en iyi kısmı olan Phanaroia bulunur. Burası zeytin ağaçları, pek çok bağlar ve bir ülkenin sahip olabileceği bütün diğer nimetlere sahiptir. Doğu tarafında Paryadres (Canik Dağları)⁸ Dağı tarafından korunur ve ülkenin uzun tarafı bu dağa paralel durumdadır; batı tarafında Lithros ve Ophlimos Dağları vardır. Bunlar oldukça geniş ve uzun bir vadi meydana getirirler ve Armenia'dan akan Lykos (Kelkit)⁹ Nehri ile Amaseia yakınındaki dar geçitten akan İris (Yeşilirmak)¹⁰ nehri ülkeyi baştanbaşa keser. İki nehir hemen hemen vadinin ortasında kavuşurlar ve

⁶ 1998 Tokat İl Yıllığı: 105.

⁷ <http://www.erbaarehberi.com> 9.12.2014

⁸ OLSHAUSEN, E.-BILLER, J. 1984: **Historisch-Geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches**, Teil 1, Untersuchungen zur Historischen Geographie von Pontos unter den Mithradatiden, 35, Wiesbaden.

⁹ OLSHAUSEN, E.-BILLER, J. 1984: 217.

¹⁰ OLSHAUSEN-E.-BILLER, J.1984: 242.

bunların birleştiği yerde bir kent kurulmuştur ki burasını ele geçiren kimse kendi ismine izafeten Eupatoria adını vermiş....”¹¹.

Strabon’un yukarıdaki şekilde tanımladığı Phanaröia Ovası, Taşova’da dâhil olmak üzere Niksar’ın doğusuna kadar uzanan bölgeye lokalize edilmektedir¹². Coğrafi olarak, Taşova ve Erbaa Ovalarından oluşmaktadır¹³.

Erbaa topraklarının % 50’lik bir kısmı ormanlarla kaplıdır. Eskiden daha geniş alan kaplayan bu ormanların önemli bir bölümü insanlar tarafından tahrip edilmiştir.¹⁴.

Erbaa, Türkiye’nin en önemli fay hatlarından biri olan Kuzey Anadolu Fay hattı üzerinde yer aldığından tarihte birçok kez deprem geçirmiştir. 1939, 1940, 1942 ve 1943 depremleriyle büyük bir yıkıma uğramış olduğundan, 1944 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla ilçenin yeri değiştirilmiştir.

İlçe merkezi, kum, çakıl gibi alüvyonların yer tuttuğu eski çürük araziden alınarak 1-2 km güneyde İmbat Deresi’nin batı yakasındaki Ardıcılık denilen, nispeten sağlam yapılı arazide yeni Erbaa planlı olarak kurulmuştur¹⁵.

Erbaa Bölgesi’nde yapılmış arkeolojik araştırmaların sayısı maalesef azdır. Bölgede ilk arkeolojik araştırma 1836 yılında W. J. Hamilton¹⁶

¹¹ STRABON: **Geographika**, 556/30.

¹² HAMILTON, W. J. 1842: **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with some Account of Their antiquities and Geology**, Vol 1, 342, London; MUNRO, 1901: 57; ANDERSON, J.G.C. 1903: **Studia Pontica I A Journey of Exploration in Pontus**, 56, Bruxelles; OLSHAUSEN, E.-BILLER, J. 1984: 155; Arkeolojik araştırmalarda Erbaa’da zeytin presi ağırlık taşlarına rastlanması (ANDERSON, J.G.C 1903: 55), günümüzde de Taşova’dan Niksar’a kadar yabani zeytin ağaçlarına rastlanması (SARAÇOĞLU, H. 1990: **Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, 49, Ankara; GÜNGÖRDÜ, E. 2006: 416), Erbaa’nın bağcılık açısından meşhur bir bölge olması, Yeşilırmak (İris) ile Kelkit (Lykos) Nehri’nin Erbaa Ovası’nda birleşmesi, antik Phanaröia Ovası’nın Taşova’dan Niksar’a kadar uzandığı görüşünün kanıtlarıdır.

¹³ KARAYAKA, N. 1988: **Eskiçağ Tarihinde Tokat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 10, İstanbul.

¹⁴ <http://www.erbaarehberi.com> 9.12.2014

¹⁵ YILMAZ, A.-ŞAHİN K.-ŞAHİN, M. H. 2013: 422.

¹⁶ HAMILTON, W. J. 1842: 340-342.

tarafından yapılmıştır. 1890'lı yıllarda J.A.R. Munro¹⁷ antik yollar, J.G.C. Anderson¹⁸ ise antik kentler üzerine Erbaa ve çevresinde araştırma yapmıştır. Antik kentler üzerine daha sonra E. Olshausen ve J. Biller¹⁹ araştırmalarda bulunmuştur.

Bölgede prehistorik çalışmaları ilk başlatan 1944 yılında İ. Kökten²⁰ olmuştur. 1955 yılında C. Burney²¹, Sakarya Havzası'ndan, doğuda Sivas'a kadar olan geniş bir sahada yüzey araştırması yapmış, bunlardan Tokat ve Sivas dışındaki sonuçları yayınlamıştır. Burney'in Tokat ve Sivas kesimindeki yerleşmelerden topladığı keramikleri ise G.E. S. Durbin²² yayınlamıştır. T. Özgüç ve M. Akok²³ tarafından 1957 yılında Horoztepe'de kısa süreli bir kazı yapılmıştır.

1972-1974 ve 1977 yıllarında MTA²⁴ tarafından Erbaa-Kozlu'da maden arama çalışmaları esnasında kazılar yapılmıştır. 1988 yılında "Tokat İli Yüzey Araştırmaları" kapsamında M. Özsaıt²⁵, 1997-1998 yıllarında "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması" kapsamında ise Ş. Dönmez²⁶, Erbaa ve çevresinde yüzey araştırması yapmıştır.

Bugüne kadar yapılan tarihi ve arkeolojik çalışmalarda Kelkit

¹⁷ MUNRO, J. A. R. 1901: 57-58.

¹⁸ ANDERSON, J. G. C. 1903: 51-59.

¹⁹ OLSHAUSEN, E.-BILLER, J. 1984: 27- 44.

²⁰ KÖKTEN, İ. K. 1944: "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Bellekten*, 8/32, 659-680.

²¹ BURNEY, C.A. 1956: "Northern Anatolia Before Classical Times", *AS* 6, 179-203.

²² DURBIN, E. S. 1971: "Iron Age Pottery From the Provinces of Tokat and Sivas", *AS* 21, 99-124.

²³ ÖZGÜÇ T.- AKOK M. 1958: *Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri/ An Early Bronze Age Settlement and Cemetery*, Ankara.

²⁴ GILES, D. L.-KUIJPERS, E. P. 1974: "Reports, Stratiform Copper Deposit, Northern Anatolia, Turkey: Evidence For Early Bronze I (2800 BC) Mining Activity", *Science*, 186, 823-825; KAPTAN, E. 1982: "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular", *MTA Dergisi* 93/94, 150-164.

²⁵ ÖZSAİT, M. 1994: "1988 yılı Tokat-Erbaa Çevresi Tarih Öncesi Araştırmaları", XI. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990, *Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. I, 113-117; ÖZSAİT, M. 2000: "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırmaları", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Ed. O. Belli), 335-341, Ankara.

²⁶ DÖNMEZ, Ş. 2000: "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Ed. O. Belli), 330-334, Ankara.

Havzası üzerinde yer alan Erbaa Ovası'nın Kalkolitik Çağ'dan itibaren sürekli yerleşim gördüğü, Tunç Çağı yerleşmeleri açısından da oldukça zengin verilere sahip olduğu tespit edilmiştir²⁷.

Yapılan arkeolojik araştırmalarda bölgede tespit edilen Tunç Çağı merkezleri ise şunlardır. (Harita 2)

Çernik (Bölücek) Höyük

Höyük, Tokat İli Erbaa İlçesi Bölücek Köyü'nün 1 km güneydoğusundaki Çernik mevkiinde, 70x100 m boyutlarında ve 1 m yüksekliğindedir. Sulak bir arazide bulunan höyük, önemli ölçüde tahribata uğramıştır.

Özsait, höyük yüzeyinde yapmış olduğu incelemelerde Kalkolitik Çağ'dan II. bin yıla kadar kesintisiz yerleşmelere ait keramikler bulunduğunu ifade etmiştir.²⁸

Hacıpazar Höyük

Erbaa-Taşova yolundaki Hacıpazar Köyü'nün hemen doğusundadır. Höyük 200x100 m boyutlarında ve 5 m kadar yüksekliğindedir. Höyüğün doğusunda bir de tümülüs vardır. M.Ö. II. binyıl ve Demir Çağı keramiklerine rastlanılmıştır²⁹.

Horoztepe Höyük

Erbaa'nın güneyinde, İmbat Deresi'nin hemen yanında yer alır. Horoztepe Mezarlığı'nın 400 m kuzeybatısında, dereye doğru uzanan burnun üzerinde yer alan küçük bir höyüktür. Höyük'te İlk Tunç Çağı ile II. binyıl keramikleri bulunmuştur³⁰. Höyük çevresinde yapılan yol çalışmaları ve erozyondan dolayı meydana gelen kesitlerde, keramik parçaları ve kültür tabakalarını görmek mümkündür³¹. (Foto 3-4)

Horoztepe Mezarlığı ve Yerleşmesi

Erbaa İlçe merkezinin yaklaşık 2 km güneydoğusunda yer alan Dere Mahallesi Mezarlığı'nda kaçak kazılar esnasında bulunan madeni eserlerin 1954 yılında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne getirilmesi üzerine,

²⁷ DÖNMEZ, Ş. 2008: "Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi ve Kelkit Havzası Yerleşmeleri", *Bulleten*, 264/LXXII, 419.

²⁸ ÖZSAİT, M. 1994: 116.

²⁹ DURBIN, E. S. 1971: 118.

³⁰ KÖKTEN, İ. K. 1944: 679; ÖZGÜÇ, T.- AKOK, M. 1958: 3,4; ÖZGÜÇ, T. 1964: "New Finds from Horoztepe-Yeni Horoztepe Eserleri", *Anatolia/Anadolu VIII*, 23.

³¹ YETİŞKİN, G. -İÇEN, S.-TEKSARI, Y. 2010: **Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, 264,Tokat.

Tahsin Özgüç ve Mahmut Akok tarafından 1957 yılında mezarlık alanında kazı çalışması yapılmıştır.

Kazı çalışmaları mezarlığa zarar vermeden mezarlar arasındaki boş alanlarda ve mezarlığın kuzeyindeki toprak köy yolunun olduğu yerde açılan birkaç açmada gerçekleştirilmiştir. Dere Mahallesi Mezarlığı'nın altında İlk Tunç Çağı'na ait düz bir iskân yeri ve extramural karakterde kral mezarlarının bulunduğu tespit edilmiştir. Bu yerleşme arkeoloji literatürüne *Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri* olarak geçmiştir³². (Foto 5-6)

Horoztepe'de yapılan kazılarda oda mezar tipinde iki mezar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlardan biri kaçak kazı yapanlar tarafından soyulmuştur. Diğeri ise fazla tahribata uğramamıştır. Mezarlardan ölü hediyesi olarak nitelendirilen altın, gümüş, elektron, bakır, tunç gibi madeni eserlerin yanı sıra az sayıda keramik eserler de gün yüzüne çıkarılmıştır³³.

Altın buluntular az olup üzeri bezemeli bir bilezik ve bir başlıktan ibarettir. Bakır veya tunçtan eserler; birisi döküm olan iki masa, üçgen delikli bir meyvelik, üç gaga ağızlı testi, sepet kulplu çaydanlık, iri çanak, kısa boyunlu çanaklar, basit ve kulpsuz çanaklar, saç, fincan, ayna, kurs, iki çalpara, üç kurs, kirmen, kemer tokasına benzeyen bir nesne, savaş aletleri, bebeğini emziren anne heykeli³⁴ ve boğa heykelcikleri sistrum, ile ağaç veya tahta eşya başlıklarından oluşur.

Gümüş eserler baldahin, asa sapları ve başlıktır. Elektron buluntuları ise mercimek başlı bir kirmen, bıçağa benzeyen bir alet, damga mühürlere benzeyen beş elektron nesnedir. Keramik eserler ise iki fincan, bir vazo, bir maşrapadır³⁵. Horoztepe kazılarından çıkan bu eserler bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesinde sergilenmektedir. (Foto 13-16)

Horoztepe mezarlarından çıkan bu madeni eserler boğa, kadın heykeli, baldahin ve asa başları hariç bükülmüş ve kullanılmaz bir hale

³² ÖZGÜÇ, T.-AKOK M. 1957: “**Horoztepe Eserleri**”, *Bulleten XXI/82*, 202; ÖZGÜÇ, T.-AKOK, M. 1958:3-5.

³³ Horoztepe'nin zengin madeni eserlerinden oluşan koleksiyonlar ve tek eserler çeşitli müzelere dağılmış bulunmaktadır. Bu koleksiyonlardan biride H. Kocabaş'a aittir. Bu koleksiyondaki eserler tunç maşrapa, gümüş vazo, elektron vazo, gümüş fincan, gümüş çalpara, mercimek başlı altın iğne ve tunç mızrak ucudur. Özgüç, bu eserlerin 1957 yılında kazı yapmış oldukları mezarların dışında başka mezarlara ait olabileceğini ileri sürmüştür. (ÖZGÜÇ, T. 1964: 19-23)

³⁴ ÖZGÜÇ, T. 1958 : “**The Statuette from Horoztepe**”, *Anatolia III*, 53-56.

³⁵ ÖZGÜÇ, T.-AKOK, M. 1958: 8-24.

getirildikten sonra mezara konulmuştur. Özgüç ve Akok, Horoztepe mezarlarını 2.100'e tarihlemektedir³⁶.

Horoztepe mezarları, İlk Tunç Çağı'nın son evresindeki ölü gömme geleneklerinde, Alacahöyük kral mezarlarından başka mezarların da var olduğunu kanıtlaması açısından önemlidir. Alacahöyük standartlarının Horoztepe dışında hiçbir yerde benzeri yoktur³⁷. Alacahöyük ve Horoztepe eserleri bütün özellikleriyle yerli Anadolu'ya has bir medeniyeti temsil etmektedir³⁸. Bu mezarlar Hatti uygarlığının en şaşalı döneminde olağanüstü gömüt armağanları ile yönetici sınıfa ait olduğu düşünülen zengin mezarlardır.

Horoztepe, önündeki Yeşilirmak Vadisi boyunca sıralanan tarlalara hâkim bir noktadadır. Muhtemelen bu arazilerin, ormanların ve maden atölyelerinin sahibi olan yöneticiler burada oturmaktaydı³⁹.

Horoztepe Yerleşmesi'nde yapılan sondaj çalışmalarında Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı çanak çömleklerine rastlanılmıştır. İlk Tunç Çağı çanak çömleği elde yapılmış olup içi ve dışı kırmızı astarlı, açık ve bir kısmı siyahtır. Omuzları ve gövdeleri birbirine paralel çizgiler ve kertiklerle süslü olanlar vardır. Dışa dönük ağızlı çanaklar ve siyah astarlı, kulpsuz, ince cidarlı vazolar yaygındır⁴⁰. (Foto 17)

Horoztepe Mezarlığı ve Yerleşmesi, 1996 yılında Birinci Dereceden Arkeolojik Sit Alanı olarak tescillenmesine rağmen, günümüzde tarım arazisi olarak kullanılmaktadır⁴¹. (Foto-7)

Höyüktepe

Yassitepe Höyüğü'nde denilmektedir. Erbaa ilçesi Aşağı Çandır Köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır. Höyüğün üzerinde halen tarım yapılmaktadır. Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü'nce taban kesiminde tesviye çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında İlk Tunç Çağı, Hitit ve Frig dönemine ait keramiklere rastlanılmıştır⁴². (Foto 8)

Kaleköy Höyük

³⁶ ÖZGÜÇ, T-AKOK, M. 1958: 31.

³⁷ BİLGİ, Ö. 2001: **Protohistorik Çağ'da Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri Hind-Avrupalıların Anavatanı Sorununa Yeni Bir Yaklaşım**, 20, İstanbul.

³⁸ ÖZGÜÇ, T-AKOK, M. 1958: 32.

³⁹ ÖZGÜÇ, T-AKOK, M. 1958: 32.

⁴⁰ ÖZGÜÇ, T.-AKOK, M. 1958: 33.

⁴¹ <http://erbaaninsesi.com> 9.12.2014.

⁴² YETİŞKİN, G.-İÇEN, S.-TEKSARI, Y. 2010: 266.

Höyük, Kelkit ile Tozanlı'nın birleştiği bölgededir. Yeşilirmak'dan kuşbakışı görülen köyün (Kaleköy) bitişiğindedir. 100x75m boyutlarında ve 5m yüksekliğindedir. İlk Tunç Çağı, II. binyıl, Demir Çağı ve Klasik Dönem keramiklerine rastlanılmıştır⁴³

Karayaka (Çobantepe) Höyük

Höyük, Erbaa'nın 9 km kuzeydoğusunda yer alan Karayaka'nın 1 km kadar güneybatısındadır. 150x150 m boyutlarında ve 6 m yüksekliğindedir⁴⁴.

Yapılan arkeolojik araştırmalarda Höyük'te İlk Tunç Çağı, II. bin yıl ve Demir Çağı keramiklerine rastlanılmıştır. Bölgede tespit edilen İlk Tunç Çağı'na ait keramiklerin özellikleri ise el yapımı olup çoğunlukla hamurları kahverengi, ince taşçık, kireç, mika ve bitki katkılı, iyi pişmiş, iç ve dış yüzeyleri kahverengi ya da kırmızı boya astarlı ve ağızdır. Dışı siyah, içi kahverengi boya astarlı olanlar da vardır⁴⁵.

Kızılçubuk Höyük

Erbaa'nın Kızılçubuk Köyü'nün 1,5 km kuzeyinde Kelkit Irmağı'na çok yakın konumdadır. İlk Tunç Çağı keramiklerine rastlanılmıştır. Höyük 125x125 m boyutlarında ve 5 m yüksekliğindedir⁴⁶.

Kozlu Buluntuları

a) Gümüşlük Eski Madenlik Mevkii

Gümüşlük Eski Madenlik Mevkii olarak bilinen maden yatağı, Tokat il merkezinin kuzeyinde Erbaa İlçesi'ne yaklaşık 28 km uzaklıkta olup Erbaa'nın güneyindeki Kozlu Bucağı'nın 9 km güneybatısındadır. Gümüşlük Eski Madenlik Mevkii, MTA Enstitüsü'nde görevli Birleşmiş Milletler Ekibinin⁴⁷ 1972-1974 yıllarında Kuzey Anadolu Bölgesi'nde yeni maden yataklarının bulunmasına yönelik yaptıkları çalışmalarında tespit edilmiştir.

Gümüşlük Eski Madenlik Mevkiiini içeren büyük bir alan gürgen ve kayın ağaçları ile kaplıdır. Kuzeyden güneye doğru çok dik olmayan bir yamaç ile büyük çöküntü olarak adlandırılan alana doğru uzanan bir topografyaya sahiptir. Büyük çöküntü olarak tanımlanan alan ise 350-400 m boyutlarında ve ağaçsız bir alandır.

Yapılan kazı çalışmalarında yüzeyden 45-50 cm derinde eski bir

⁴³ DURBIN, E. S. 1971: 119.

⁴⁴ KÖKTEN, İ. K. 1944: 679; DURBIN, E.S. 1971: 118.

⁴⁵ ÖZSAIT, M. 1994: 115.

⁴⁶ DURBIN, E. S. 1971: 119.

⁴⁷ GILES, D.L.-KUIJPERS, E. P. 1974: 823-825.

maden galerisinin (sülfürlü bakır yatağının) izleri ortaya çıkmıştır. Büyük çöküntü olarak adlandırılan alanda açılan üç maden arama kuyusunun birinde ise yüzeyden 7 m derinde eski maden kütükleri parçaları bulunmuştur. Bu maden kütüklerinin Finlandiya Jeoloji Araştırma Enstitüsü laboratuvarlarında yaptırılmış olan C-14 analiz sonuçlarının verdiği tarih M.Ö. ± 2800'dür⁴⁸.

Bölgede çalışmalara devam eden Kaptan, C 1 maden arama kuyusunda yüzeyden 8.2 m derinde başka kütük parçalarına rastlamıştır. Bu kütüklerin ODTÜ Fizik Bölümünde yapılan C-14 analiz sonuçlarının verdiği tarih ise 3789± 109'dur⁴⁹.

Madencilerin yaşadıkları düşünülen alanda yapılan kazılar sonucunda yerleşme alanının 1892 m² olduğu saptanmıştır. Ancak bölgede M.Ö. 2 yüzyıla ve M.S. 3 yüzyıla ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur⁵⁰.

Kozlu maden yatağında yapılan araştırmalarda, bu maden yatağının bakır üretimi için Son Kalkolitik Çağ'dan itibaren kullanılmaya başladığı MS 4. yüzyıla kadar, bakır üretiminin devam ettiği tespit edilmiştir⁵¹.

Tunç Çağı'nda Tokat ve çevresinin önemli bakır üretim merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir. Bu nedenle Özgüç, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Hattuşaş'a gelen tüccarların maden almak için Tokat-Niksar-Erbaa bölgesine de uğradıklarını ileri sürmüştür⁵². Özcan ise Kozlu maden yatağının Tunç Çağı'nda önemli bir ticaret yolu oluşturduğunu, Hattuşaş, ile Kozlu bağlantısının Sebastapolis (Sulusaray/Tokat) ve Bolus (Aktepe/Tokat) üzerinden sağlandığını, buradan da İkiztepe/Samsun üzerinden Karadeniz'e ulaşıldığını düşünmektedir⁵³.

b) Ezebağı Maden Buluntu Yeri

Ezebağı (Azabağı) Köyü, Erbaa'nın yaklaşık 21 km güneybatısındadır. Kozlu Maden Yatağı'ndan 3-4 km kuzeydedir. Ezebağı Köyü'ndeki cüruf deposu ise köyün kuzeydoğusunda Aşağı Mahalle olarak

⁴⁸ GILES, D.L.-KUIJPERS, E. P. 1974: 823-825.

⁴⁹ KAPTAN, E. 1982: 156, 157.

⁵⁰ KAPTAN, E. 1982:158.

⁵¹ GILES, D.L.-KUIJPERS, E. P.1974: 823-825; KAPTAN, E. 1982:154,161.

⁵² ÖZGÜÇ, T. 1978: **Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar/Excavations at Maşat Höyük and Investigations in Its Vicinity**, 36, Ankara.

⁵³ ÖZCAN, B. 1991: "Sulusaray-Sebastopolis Antik Kenti", *Müze Kurtarma Semineri I*, 263, Ankara.

anılan mevkidedir⁵⁴. Ezebağı Köyü'ndeki bakır cürufu içerisinde madenciler tarafından kullanıldığı düşünülen çok çukurlu taş havan, çok çukurlu ezme taşı ve sap delikli çekiç aletlere rastlanılmıştır. Çok çukurlu taş havan, andezitten yapılmış olup, bu havanın iki yüzü de madencilik aktivitelerinde kullanılmıştır. Ön yüzde 33, arka yüzde 9 tane kırma çukuru vardır⁵⁵. Çok çukurlu ezme taşı da andezitten yapılmıştır. Cevherin ezilerek 0,5 cm'den daha küçük boyutlara getirildiği el taşıdır. Cevher kırma çukurlarının derinlikleri 3-4 mm'dir. Sap delikli çekiç, sap için ayrılmış kısmından iki parçaya bölünmüştür. Uzunluğu 6 cm, muhtemel uzunluğu da 12 cm'dir⁵⁶. (Foto 18-20)

Kaptan, Ezebağı bakır ergitmesinin bakır cevherlerinin yaklaşık 3 km güneybatıdaki Gümüşlük Eski Madenlik antik bakır işletmesinden sağlanmış olabileceğini düşünmektedir⁵⁷.

Bölgede yapılan çalışmalarda Ezebağı cüruf deposu içinde, İlk Tunç Çağı'nın son evresi ile II. bin başlarına tarihlenen keramikler bulunmuştur. Aynı zamanda cüruf deposunun 150 m kuzeydoğusunda bulunan Harman Yeri Dibi ve Pınarbaşı olarak bilinen mevkide yapılan araştırmalarda da Son Tunç Çağı'na ait olduğu düşünülen keramiklere de rastlanılmıştır⁵⁸.

Kömüslük/Gümüşlük

Şeyh Hasan adını da taşıyan Kömüslük (Gümüşlük) Kayası, Erbaa'nın 5 km kadar kuzeyindedir. Esas yerleşme Erbaa-Karayaka yolunun ikiye ayırdığı Kömüslük'ün batıda kalan kısmındadır. Bölgede çok sayıda İlk Tunç Çağı keramiği bulunmuştur. Bölge keramiklerinin özellikleri ise ince cidarlı, hamurları genellikle ince taşcık ve bitki katkılı, orta pişkinlikte olup içi ve dışı kurşuni ve siyah renkli, iyi ağıldır. Bölgede Demir Çağı'na ait keramiklere de rastlanılmıştır⁵⁹.

Köyünü Yamaç Yerleşmesi

Erbaa'nın 12 km kuzeybatısında yer alan Hacıpazar Köyü'nün 300 m kadar güneydoğusunda, Erbaa-Taşova yolunun ise 200 m güneyinde

⁵⁴ KAPTAN, E. 1986: "Ancient Mining in the Tokat Province, Anatolia: New Findings", *Anatolica XIII*, 27; KAPTAN, E. 1992: "Eski Anadolu Madenciliğine Ait yeni Tarihlenen Buluntular", 7. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 96, Ankara.

⁵⁵ KAPTAN, E. 1986: 28; KAPTAN, E.1990: "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular", *MTA Dergisi 111*,182; KAPTAN, E. 1992: 96.

⁵⁶ KAPTAN, E. 1992: 98.

⁵⁷ KAPTAN, E. 1992: 98.

⁵⁸ KAPTAN, E. 1992: 96.

⁵⁹ ÖZSAİT, M. 1994: 115.

bulunmaktadır. 40x70 m boyutlarına sahip olan yerleşim yeri, tarım nedeniyle tahrip olmuştur. Yerleşmede İlk Tunç Çağı ve Orta Demir Çağı keramiklerine rastlanılmıştır. İlk Tunç Çağı keramiklerinin hamurları ince kireç, bitki ve mika katkılı, orta pişkinlikte, iç yüzeyleri kahverengi, kırmızı bazılarında kurşuni, dış yüzeyleri genellikle siyah ve iyi aşıldır⁶⁰.

Tanoba Höyük

Erbaa'nın Tanoba Kasabasının girişinde eğimli bir ova üzerinde bulunmaktadır. Höyük, 8-10 m yüksekliğinde ve 200x250 m çapındadır. Höyük yüzeyinin ormandan tarlaya çevrilmesi ve tarla olarak kullanılmasından dolayı, üst tabakalar yok olmuştur. Höyük yüzeyinde yapılan araştırmalarda Hitit, Frig ve bol miktarda Roma dönemine ait keramiklere rastlanılmıştır⁶¹. (Foto 9-10)

Tepecik Höyük

Tepecik Tepesi'nde denilen Tepecik Höyüğü, Erbaa İlçesi Karayaka Kasabası'nda, yeni Erbaa-Karayaka yolunun doğusunda yer almaktadır. Yaklaşık 80x100 m çapında, 15 m yüksekliğindeki höyükte yapılan kaçak kazılarda, mimari kalıntılar ortaya çıkmıştır. Yapılan yüzey araştırmalarında İlk Tunç Çağı⁶², Frig ve Roma dönemi keramiklere rastlanılmıştır⁶³. (Foto.11-12)

Teveri/Koçak Höyük

Koçak Köyü'nün 3 km kuzeybatısında, Yalama Sırtının kuzey eteklerinde ve Erbaa-Akkoç-Tanoba yolunun 100 m güneyindeki Teveri/Kurugöl mevkiindedir. 50x80 m boyutlarında ve 1 m yüksekliğindedir. Höyüğün yüzeyinde tarım yapıldığından büyük bir tahribat söz konusudur. Höyük yüzeyinde Kalkolitik Çağ'dan, II bin yılına kadar olan yerleşmelere ait keramiklere rastlanılmıştır. Höyükte bulunan İlk Tunç Çağı keramikleri iyi bir kalite ve işçiliğe sahiptir⁶⁴.

Toni Höyük

Erbaa-Tanoba yolunun hemen kuzeyinde, Akkoç Köyü'nün 1 km kuzeyindedir. 100x100 m boyutlarında, 5 m yüksekliğinde olan höyükte yapılan incelemelerde, İlk Tunç Çağı, II. Binyıl ve Demir Çağı keramikleri tespit edilmiştir⁶⁵.

⁶⁰ ÖZSAİT, M. 1994: 116.

⁶¹ DURBIN, E. S. 1971:119;YETİŞKİN, G.-İÇEN, S.-TEKSARI, Y. 2010: 273.

⁶² ÖZCAN, B. 1991: 264, dpn. 9.

⁶³ YETİŞKİN, G. - İÇEN, S. - TEKSARI, Y. 2010: 275.

⁶⁴ ÖZSAİT, M. 1994: 116,117.

⁶⁵ DURBIN, E. S.1971: 119.

SONUÇ

Günümüze kadar yapılan arkeolojik araştırmalara dayanarak Erbaa'da, en erken yerleşim izlerinin Kalkolitik Çağ'a ait olduğunu, bölgenin Tunç Çağı'nda ise yoğun bir iskân gördüğünü söyleyebiliriz.

Erbaa'nın Tunç Çağı'nda yoğun bir şekilde iskân görmesinde jeopolitik ve jeostratejik öneminin yanı sıra bölgedeki Kozlu maden yatağının da rolü yadsınamaz⁶⁶.

Bu maden yatağı bakır üretimi için Son Kalkolitik Çağ'dan itibaren kullanılmıştır. Bu tarih Orta Karadeniz Bölümü'nde yeraltı madenciliğinin bu kadar erken bir döneme gittiğini göstermesi açısından ayrıca önemlidir.

Horoztepe Mezarlığı kazılarında ortaya çıkarılan bakır-tunç eserlerin bolluğu, çeşitliliği ve orijinalliği bölgenin Tunç Çağı'nda metalürjik faaliyetler bakımından çok ileri bir konumda olduğunu göstermektedir. Nitekim Horoztepe, İlk Tunç Çağı metal işçiliğinin en güzel örneklerini veren Anadolu'daki sayılı merkezlerden biridir.

Erbaa Ovası'na ve yollara hâkim konumda olan Horoztepe'de, muhtemelen bu zengin ovanın, ormanların ve maden yatağının idarecisi olan beyler oturmaktaydı. Dolayısıyla zengin ölü hediyelerinin bulunduğu mezarlarda onlara aitti.

Erbaa bölgesinde tespit edilen yerleşmelere baktığımızda bölgenin Tunç Çağı boyunca önemini koruduğunu görmekteyiz. Erbaa'da, Hitit keramiklerine ve yerleşmelerine rastlanması, bölgedeki Hitit hâkimiyetin varlığını gösteren önemli kanıtlardır.

Bölge, Hitit kaynaklarında Hititlerin amansız düşmanları olan Gaşkalar ile mücadele içinde oldukları yerlerden bir olarak tanımlanmıştır.

Erbaa ve çevresinde ileride yapılacak olan sistemli kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde, bölgedeki Tunç Çağı yerleşmelerinin sayısının oldukça artacağı, yeni bulgular ışığında bölgenin Orta Karadeniz Bölümü tarihi açısından öneminin ve ayrıcalığının ortaya çıkacağı kanaatindeyiz.

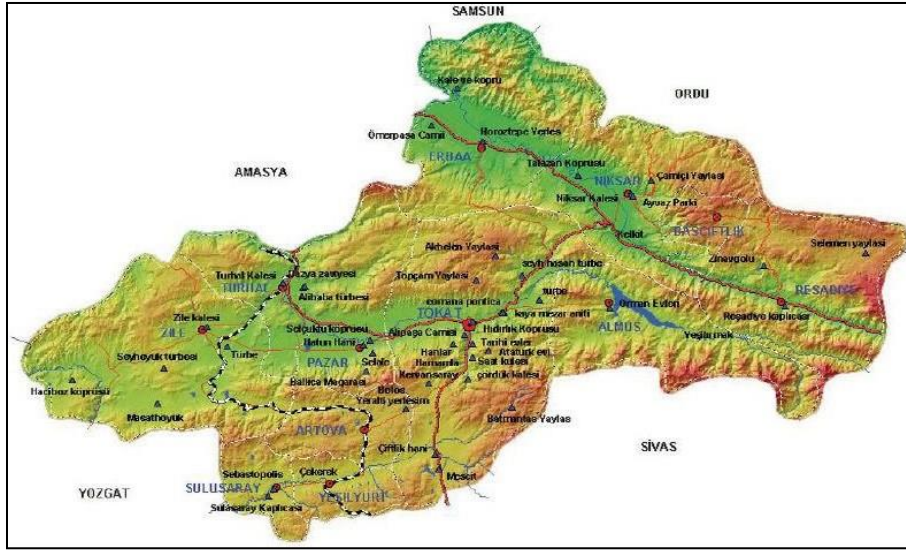
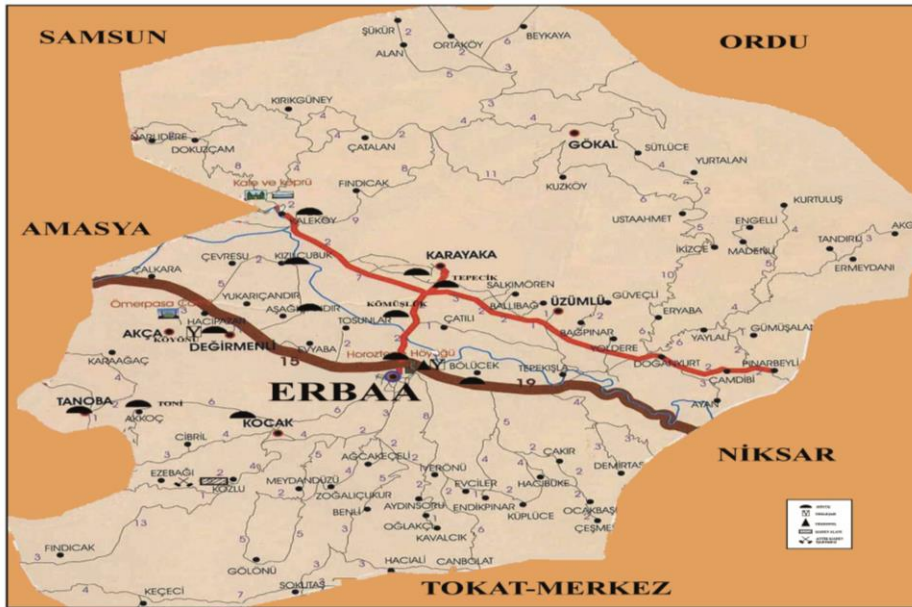
⁶⁶ Tokat ve Amasya, İlk Tunç Çağı III'den itibaren İç Anadolu başta olmak üzere geniş bir alanın metal ihtiyacını karşılamaktaydı. (KOÇAK, Ö. 2006: "Eskiçağ'da Orta Karadeniz Bölümü Madenciliği", *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri 16-17 Nisan 2004-Black Sea Studies Symposium Proceedings*, 2).

KAYNAKLAR

- ANDERSON, J. G. C. 1903: **Studia Pontica I A Journey of Exploration in Pontus, Bruxelles.**
- BİLGİ, Ö. 2001: **Protohistorik Çağ'da Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri Hind-Avrupalıların Anavatani Sorununa Yeni Bir Yaklaşım**, İstanbul.
- BURNEY, C. 1956: "Northern Anatolia Before Classical Times", *AS* 6, 179-203.
- DÖNMEZ, Ş. 2000: "Orta Karadeniz Bölgesi Yüze Araştırması", *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Ed. O. Belli), 330-334, Ankara.
- DÖNMEZ, Ş. 2008: "Tunç Çağı'nda Orta Karadeniz Bölgesi ve Kelkit Havzası Yerleşmeleri", *Bellekten*, 264, C. LXXII, 413-430.
- DURBIN, E. S. 1971: "Iron Age Pottery From the Provinces of Tokat and Sivas", *AS* 21, 99-124.
- GİLES, D. L. -KUIJPERS, E. P. 1974: **Reports, Stratiform Copper Deposit, Northen Anatolia, Turkey: Evidence For Early Bronze I (2800 BC) Mining Activity**, *Science*, 186, 823-825.
- GÜNGÖRDÜ, E. 2006: **Türkiye'nin Coğrafyası**, Ankara.
- HAMILTON, W. J. 1842: **Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with some Account of Their antiquities and Geology**, Vol 1, London.
- KAPTAN, E. 1982: "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Tokat Bölgesini Kapsayan Yeni Buluntular", *MTA Dergisi* 93/94:150-164.
- KAPTAN, E. 1986: "Ancient Mining in the Tokat Province, Anatolia: New Findings", *Anatolica XIII*, 19-36.
- KAPTAN, E.1990: "Türkiye Madencilik Tarihine Ait Buluntular", *MTA Dergisi* 111, 175-186.
- KAPTAN, E. 1992: "Eski Anadolu Madencilğine Ait yeni Tarihlenen Buluntular". 7. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 95-106, Ankara.
- KAPUSUZ, A. 1994: **Tarihi, Sosyal ve Kültürel Yönleriyle Tokat İlçelerimiz ve Bölgemiz**, Ankara.
- KARAYAKA, N. 1988: **Eskiçağ Tarihinde Tokat**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KOÇAK, Ö. 2006: "Eskiçağ'da Orta Karadeniz Bölümü Madencilği", *Karadeniz Araştırmaları Sempozyum Bildirileri 16-17 Nisan 2004-Black Sea Studies Symposium Proceedings*,1-38.
- KÖKTEN, İ. K. 1944: "Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmaları", *Bellekten*, 8/32, 659-680.
- MUNRO, J. A. R. 1901: "Roads in Pontus, Royal and Roman", *The Journal of Hellenic Studies* 21, 52-66.
- OLSHAUSEN, E.- BILLER, J. 1984: **Historisch –Geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches**, Teil 1, Untersuchungen zur Historischen Geographie von Pontos unter den Mithradatiden,Wiesbaden.
- ÖZCAN, B. 1991: "Sulusaray-Sebastopolis Antik Kenti", *Müze Kurtarma Semineri I*, 261-307, Ankara.
- ÖZGÜÇ, T. 1958 : "The Statuette from Horoztepe", *Anatolia III*, 53-56.

- ÖZGÜÇ, T. 1964: “**New Finds from Horoztepe-Yeni Horoztepe Eserleri**”, *Anatolia/Anadolu VIII*, 19-25.
- ÖZGÜÇ, T. 1978: **Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar-Excavations at Maşat Höyük and Investigations in Its Vicinity**, Ankara.
- ÖZGÜÇ T.-AKOK M. 1957: “**Horoztepe Eserleri**”, *Bellekten XXI/82*, 201-219.
- ÖZGÜÇ T.- AKOK M. 1958: **Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskân Yeri/An Early Bronze Age Settlement and Cemetery**, Ankara.
- ÖZSAİT, M. 1994: “**1988 yılı Tokat-Erbaa Çevresi Tarih Öncesi Araştırmaları**”, *XI. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990, Kongreye sunulan Bildiriler I*, 113-117.
- ÖZSAİT, M. 2000: “**Orta Karadeniz Bölgesi Yüze Araştırmaları**”, *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi* (Ed. O. Belli), 335-341, Ankara.
- SARAÇOĞLU, H. 1990: **Bitki Örtüsü, Akarsular ve Göller**, Ankara.
- STRABON: **Geographika XII-XIII-XIV**.
- ŞAHİN, C. 2002: **Türkiye Fiziki Coğrafyası**, Ankara.
- YETİŞKİN, G.- İÇEN, S.-TEKSARI, Y. 2010: **Tokat Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri**, Tokat.
- YILMAZ, A.- ŞAHİN, K. - ŞAHİN, M. H. 2013: “**Depreme Bağlı Yeri Değiştirilen Bir Şehir: Erbaa, Tokat**”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 6, Sayı 24, Vol 6, 414-425.
- <http://www.kelkithavzasikalkinmabirligi.gov.tr>
- <http://www.erbaa.gov.tr>
- <http://www.erbaarehberi.com>
- <http://erbaaninsesi.com>
- 1998 Tokat İl Yıllığı

EKLER

Harita 1. Tokat İli Coğrafi Yapısı (<http://www.tokat.gov.tr>)

Harita 2. Erbaa Arkeolojik Yerleşimleri

Foto 1. Erbaa-Kaleköy-Kaleboğazı, Yeşilirmak ve Kelkit Irmağı'nın Birleşimi

Foto 2. Erbaa-Kaleköy, Yeşilirmak ve Kelkit Irmağı'nın Birleşimi ve Erbaa Ovası

Foto 3. Horoztepe Hüyük (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:264)

Foto 4. Horoztepe Höyük (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:264)

Foto 5. Horoztepe Mezarlığı ve Yerleşmesi (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:265)

Foto 6. Horoztepe Mezarlığı ve Yerleşmesi (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:265)

Foto 7. Horoztepe Mezarlığı ve Yerleşmesi

Foto 8. Höyüktepe/Yassitepe (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:266)

Foto 9. Tanoba Höyük (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:273)

Foto 10. Tanoba Höyük (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:273)

Foto 11. Tepecik Höyük (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:275)

Foto 12. Tepecik Höyük (Yetişkin, G.-İçen, S.-Teksarı, Y.2010:275)

Foto 13. Horoztepe Mezarlığı, Gaga Ağızlı Testi, Çalpara, Kirmen, Ayna, Güneş Kursu, Çanak

Foto 14. Bebeğini emziren anne heykeli ve madeni iđneler

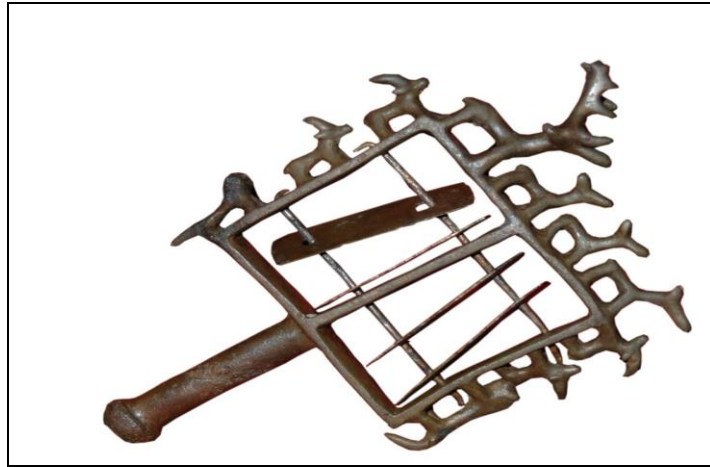

Foto 15. Horoztepe Mezarlığı, sistrum

Foto 16. Horoztepe Mezarlığı, keramik eserler (Özgüç, T.-Akok, M. 1958: Lev./Plate XV)

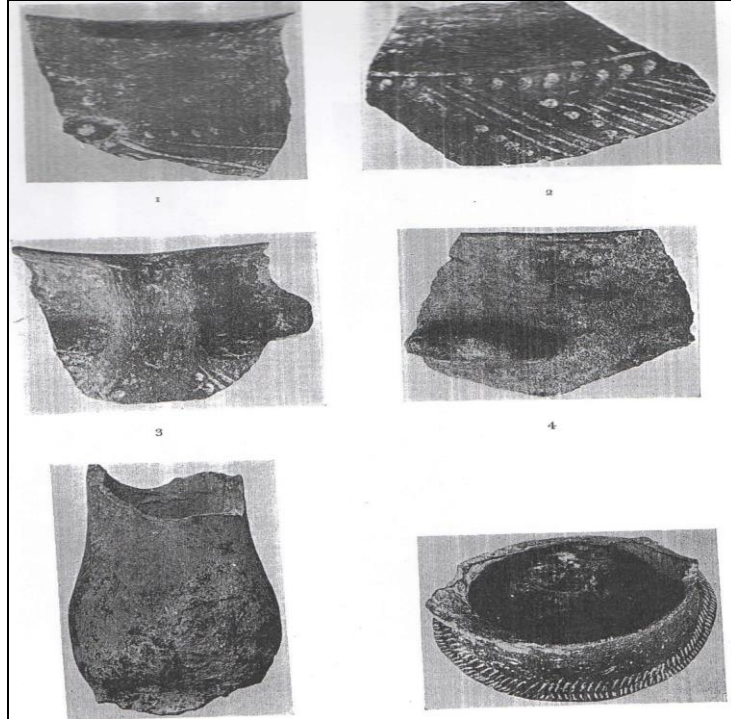

Foto 17. Horoztepe Yerleşmesi, Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı keramikleri (Özgüç, T.-Akok, M. 1958:Lev. XVI)

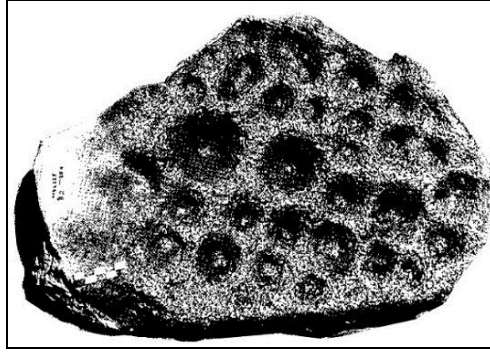

Foto 18. Ezebağı Çok Çukurlu Taş Havan (Kaptan, E. 1992:100)

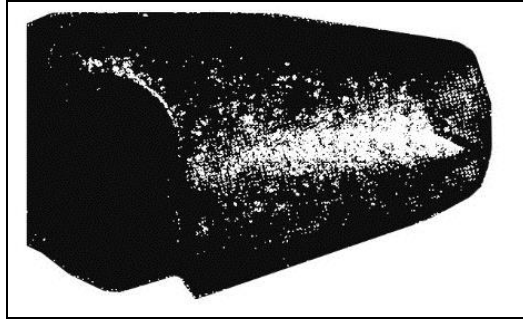

Foto 19. Ezebağı Sap Delikli Çekiç (Kaptan, E. 1992:101)

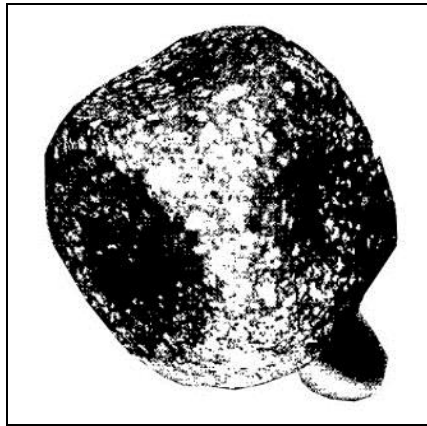

Foto 20. Ezebağı Çok Çukurlu Ezme Taşı (Kaptan, E. 1992:101)